

Özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin uzaktan eğitim uygulamalarının özel eğitime yansımalarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi

İhsan Aslan¹, Murat Aktay², Mehmet Şeyhmus Kuru³ Serdar Aruser⁴

DOI 10.5281/zenodo.7611975

Özet

Bu araştırmada, uzaktan eğitim uygulamalarının özel eğitime yansımalarına ilişkin özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımının olgu bilim deseni çerçevesinde yapılmıştır. Çalışmada görüşme tekniği kullanılarak nitel veriler toplanmıştır. Araştırma amaçlı örneklem tekniğine göre yürütülerek özel eğitim öğrencileri ile çalışan ve farklı branşlardan 22 öğretmen ile çalışılmıştır. Araştırmanın verileri, Şubat-Mayıs 2021’de, dört aylık bir sürede elde edilmiştir. İçerik analiz yoluyla verileri incelenen bu çalışmada özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin özel eğitim gereksinimlerini uzaktan eğitimle tasarlamada, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesinde problemlerle karşılaştıkları, özel eğitim için kullanılan ders materyallerinin ve yardımcı teknolojilerin uzaktan eğitimde istenilen düzeye ulaşamadığı, uzaktan eğitim nedeniyle özel eğitim alan öğrencilerin problem davranışlarının çözülemediği, özel eğitim öğrencilerinin derse konsantre olamadığı ve bu öğrencilerin motivasyonun sağlanması hususunda önemli derecede zorluklarla karşılaştıklarına dair bulgular tespit edilmiştir. Bu sebeple özel eğitim öğrencileri için uzaktan eğitim uygulanmasının çok zor olduğu, bu süreçte öğrencilerin okul ikliminden uzaklaştıkları ve evde sorumluluk almadıkları, özel eğitim öğrencilerinin yüz yüze eğitimde kazandıkları birçok beceriyi uzaktan eğitim sürecinde söndürdükleri bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: özel eğitim, COVID-19 pandemisi, özel eğitime gereksinim duyan bireyler, uzaktan eğitim

Evaluating the opinions of teachers working with special education students on the reflections of distance education practices on special education

Abstract

In this research, it is aimed to examine the opinions of teachers working with special education students about the reflections of distance education applications on special education. The research was conducted within the framework of the phenomenology pattern of the qualitative research approach. In the study, qualitative data were collected using the interview technique. The research was conducted according to the sampling technique, and it was studied with 22 teachers from different branches who work with special education students. The data of the study were obtained over a period of four months, from February to May 2021. In this study, the data of which were analyzed through content analysis, teachers working with special education students faced problems in designing special education needs of students with distance education, maintaining education and training activities, the course materials and assistive technologies used for special education could not reach the desired level in distance education. It has been determined that the problem behaviors of the students who receive special education due to education cannot be solved, the special education students cannot concentrate on the lesson and these students face significant difficulties in providing motivation. For this reason, it has been found that it is very difficult to implement distance education for special education students, that students move away from the school climate and do not take responsibility at home, and that special education students extinguish many skills gained in face-to-face education during the distance education process.

Key Words: special education, COVID-19 pandemic, individuals in need of special education, distance education

¹ Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ihsnasln@hotmail.com, 0000-0001-8055-1889

² Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, murat_amed_021@hotmail.com, 0000-0003-2304-894X

³ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, rosnakurul21@hotmail.com, 0000-0003-2420-4983

⁴ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, serdar_aruser@outlook.com 0000-0001-9303-3837

Giriş

Uzaktan eğitim, salgın dönemiyle birlikte eğitim ve sosyal hayatımızda önemli yer tutan bir kavram haline gelmiştir. Genel olarak öğretmenlerin ve öğrencilerin farklı mekânlardaki teknik imkânlarıyla etkileşim kurma yöntemi olarak tanımlanan uzaktan eğitim, örgün eğitimin ve yaygın eğitimin en önemli yöntemi haline gelmiştir (Şişman, 2008). Uzaktan eğitim uygulaması, eğitim fırsatlarının çeşitlendirilmesini, eğitim yaşamının ve çalışmasının sürdürülmesini, bireylerin eğitimden eşit şekilde yararlanmasını, yaşam boyu eğitimin devamını sağlamakta, verimli ve verimli eğitim sağlamak için teknoloji ve eğitimi birleştiren çok boyutlu bir yaklaşım sunmaktadır (Alkan, 1997).

Uzaktan eğitim teknolojisi, okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar her seviyedeki öğrencileri kapsayabilecek sağlam bir temele sahiptir (Can, 2004). Bu öğrenciler eğitimin her kademesinde farklı bölümlerde öğrenim görmekte olup uzaktan eğitimle de eğitim ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Bireylerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için halen alternatif bir yöntem olarak kullanılan uzaktan eğitimin yakın geçmişi bulunmaktadır (Yenal, 2009). Uzaktan eğitimin ortaya çıkış nedeninin ihtiyaçtan kaynaklı olduğunu yapılan araştırmalar göz önüne sermektedir. Maddi ve fiziki şartların azlığı ülkeleri uzaktan eğitim uygulamalarına yöneltmiştir (Kırık, 2014). Uzaktan eğitime geçiş özellikle yeterli imkânlara sahip olmayan okullar, öğrenciler ve dezavantajlı gruplar için zor bir süreç olmuştur (Tremmel vd., 2020; Gross & Opalka, 2020; Giannini & Albrechtsen, 2020). Bu süreçte birçok eğitim kurumunun yüzleştiği en önemli konu internet üzerinden yürütülecek uzaktan eğitim altyapısına sahip olmaması veya sahip olursa bile bu konuda daha önce hazırlık yapılmamış olmasıdır (Telli ve Altun, 2020). Okula gidebilmenin önüne zorluklar çıktıkça, mekân ve zaman kavramını ortadan kaldırarak eğitimin sürekliliğini sağlamak için de uzaktan eğitim yöntemleri yeğlenmiştir. Uzaktan eğitimin bahsedilen durumlarda yararları fark edilince, uzaktan eğitim farklı alanlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Bu amaçlardan biri ve en önemlisi de eğitimin kalitesini artırmaktır. İnternet kullanımı yaygınlaştıkça, uzaktan eğitim bireylere daha zengin öğrenme ortamları sunmuştur. Ayrıca uzaktan eğitim, bireysel farklılıkları dikkate alır ve bireyselleştirilmiş eğitim ilkelerinin tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için yetenek ve ilgiye dayalı kişiselleştirilmiş öğretim yapar.

12 Ekim 2020 tarihinden itibaren özel ve resmi okul öncesi öğrencileri, özel ve resmi ilkokulların tüm kademelerindeki öğrenciler (1, 2, 3 ve 4. Sınıflar), özel ve resmi ortaokulların 8. sınıflarında eğitim gören öğrenciler, resmi-özel ortaöğretim kurumların da hazırlık sınıfları ile aynı zamanda sınava girecek olan 12. sınıf öğrencileri, özel eğitim öğrencileri seyreltilmiş olarak hibrit (karma öğrenme) sisteme geçilmiştir. Yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitimle birlikte verilmiştir. EBA TV ortaokulla birlikte ilkokulda haftanın beş günü 3.30-14.30 saatleri arasında özel eğitime gereksinim duyan öğrencilere yönelik ders videoları ile etkinlikler anlatılmıştır. Destek eğitim odasında öğrenim gören kaynaştırma/bütünleştirme kapsamında eğitim gören özel eğitim öğrencileri için de destek eğitimlerinin tekrar açılmasına karar verilinceye kadar son verilmesi kararı alınmıştır.

Özel eğitim, genel eğitimden nelerin öğretileceği konusunda içerik yönünden apayrıdır. Bir engeli olmayan kişinin gelişimsel ve tabiatıyla edindiği özellikleri, yetersizlikten etkilenen ve özel eğitime ihtiyacı olan fert, sistematik ve yapılandırılmış bir eğitim süreciyle edinebilmektedir. Özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler için düzenlenen programların içeriği kişinin gereksinimine göre düzenlenmektedir. Örgün ve yaygın eğitimin genelinde verilen akademik eğitimin tamamı özel eğitimi kapsamamaktadır.

Örgün eğitim ile ilgili literatür incelendiğinde birçok farklı tanımın olduğu söylenebilir. Bu tanımların her biri kendi örgün eğitim doğasına uygun paradigma perspektifinden örgün eğitim olgusunun farklı yönlerine odaklanmaktadır. Örgün eğitim gelişmiş ülkelerde en yaygın olarak kullanılan eğitim türü olmasına rağmen 1960'ların sonlarında bir kavram olarak da değerlendirilmiş ve bir dünya krizi olarak kabul edilmiştir (Coombs, 1968).

Örgün eğitimde özel eğitime ihtiyacı olan bireylere çeşitli şekillerde özel eğitim hizmetleri verilmektedir. Zorunlu eğitim döneminde, çeşitli nedenlerle akranlarından önemli ölçüde farklı olan ve engellilikten etkilenen bireyler, bir örgün eğitim biçimi olan özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır (MEB, 2018). Özel eğitim, 07.07.2018 tarih ve 30471 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde Kişisel ve gelişimsel özellikleri ve eğitimsel nitelikleri açısından akranlarından önemli ölçüde farklı olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için uygun bir ortamda, özel olarak yetiştirilmiş personel ve eğitim programları ile donatılmış eğitim olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018).

Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin özellikleri ve ihtiyaçları farklı olduğundan bu bireylerin uygun eğitim almalarını sağlamak için sınıflandırma yöntemleri kullanılmaktadır. Eğitim sistemimizde özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin belirlenmesi ve uygun hizmetlerin sunulması amacıyla "Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği" özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri engellerine göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre işitme yetersizliği, otizm spektrum bozukluğu (ağır, orta, hafif), görme yetersizliği, zihinsel Yetersizlik (ağır orta, hafif), özel öğrenme güçlüğü, bedensel yetersizlik, dil konuşma güçlüğü ve üstün yetenek, süregelen hastalık, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ve çoklu yetersizlik gibi alanlar özel eğitim gerektiren alanları oluşturmaktadır (MEB, 2018). Özel eğitim, bireysel ihtiyaçlara göre farklı özelliklere sahip uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından yürütülür (Cavkaytar, 2019). Bu ekipte özel eğitim öğretmenleri, sınıf öğretmenleri, eğitmenler, konuşma terapistleri, odyologlar, fizyoterapistler ve diğer saha uzmanları bireyin ihtiyaçlarına göre vazifelendirilebilir. Özel eğitimde bireyler, en üst düzeyde akranlarıyla etkileşim içinde olan ve eğitim ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan en az kısıtlayıcı ortamdaki, en kısıtlayıcı (varoluş düzeyine göre) ortama kadar farklı ortamlarda eğitim alabilirler (Batu, Kırcaali ve İftar, 2005; Cavkaytar, 2019).

Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere, öğrenme ve gelişimsel özellikleri göz önünde bulundurularak, mevcut ihtiyaçlarına uygun düzenlenmiş Bireyselleştirilmiş Eğitim Planıyla (BEP) bilgi ve beceriler, özel eğitim çalışmalarını yürüten ekip tarafından kazandırmaya çalışılmaktadır. Çünkü özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin problem davranışlarının terapisi ve yeni öğrenmelerin gerçekleştirilmesi etkin bir planlama ile uygun bir ortam ve iş birliğiyle sürdürülen özel eğitim yöntemiyle gerçekleşmektedir (Gürgür, 2015). Bireysel Eğitim Planı (BEP), özel eğitim gören öğrencilere yönelik bir öğretim programıdır (Avcıoğlu, 2011). BEP geliştirme ekibi (BEP geliştirme ekibi görevlileri: okul müdürü yada müdürün görevlendirdiği müdür yardımcısı başkanlığında, sınıf öğretmeni, varsa gezerek özel eğitim görevi veren öğretmen, branş öğretmeni, öğrenci velisi, öğrenci ve rehber öğretmen), BEP'i öğrencinin hali hazırdaki mevcut eğitim performans düzeyine, öğrenciye bir eğitim öğretim yılı boyunca kazandırılması planlanan uzun vadeli amaçlara, uzun vadeli amaçlara ulaşmayı sağlayan kısa vadeli amaçlara, belirlenen hedeflere ulaşmada tercih edilecek öğretim metot, teknik ve materyallere, kısa vadeli amaçlara ulaşmak için gerekli olan sürenin başlama ve bitiş tarihlerine, belirlenen amaçlara ulaşıp ulaşılmadığını anlamak için kullanılacak gözlem ve değerlendirme yöntemlerine ve öğrenciye sağlanacak ilave özel eğitim hizmetlerinin ne zaman, nerede, ne kadar zamanla ve kimler tarafından verileceğinin tespit edilmesine uyumlu bir şekilde düzenler (Kargin, 2007).

Özel eğitimde en mühim husus, özel eğitime ihtiyacı olan kişilerin eğitim ve sosyal gereksinimlerini yerine getirmek için bireysel eğitim planı (BEP) ve hususi eğitilmiş personeller ile özel eğitime ihtiyaç duyan kişilerin gereksinimlerine göre uyarlanmış uygun ortamlarda sürdürülen bir eğitim türü olmasıdır. Özel eğitime ihtiyaç duyan kişilerin bilişsel, akademik, davranışsal, sosyal, dil, etkileşim ve iletişim gibi problemleri bulunmaktadır. Özel eğitim çok meşakkatli bir süreç olup; bireyselleştirilmiş eğitim planı kapsamında yavaş yavaş ilerleyip bol tekrar yaparak ve fiziksel veya sözel ipucu sunarak ve model olma yoluyla yapılmaktadır. Gurup şeklinde, bireysel ya da akranlarıyla birlikte sınıfta yüz yüze bile gerçekleştirilmesi meşakkatli olan özel eğitim hizmetlerinin Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitim yoluyla yapılması özel eğitim öğrencileri ve tüm paydaşlar için özel eğitim hizmetlerini önemli bir sorun haline getirmiştir. Bu nedenle özel eğitime ilişkin bu kadar kompleks bir yapı ve bu kompleks yapıdan ortaya çıkan sorunlar yeni çalışmalarla tetkik edilmesi gereken bir vaziyeti meydana getirmiştir. Söz konusu tespitler sonucu, bu araştırmada da Covid-19 salgını sürecinde özel eğitim gören öğrencilere uzaktan eğitimin nasıl yapıldığı, ders işlemek için lazım olan ders materyallerinin hangi yollarla sağlandığı, özel eğitim öğrencilerinin sorunsal davranışlarında nasıl değişikliklerin olduğu, öğrencilerin performans ve konsantrasyonlarında ne gibi farklılıkların görüldüğü, özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin uzaktan eğitime ilişkin rollerinin nasıl biçimlendiği konusu araştırmayı önemli kılmaktadır. Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Özel Eğitime Yansımalarına İlişkin Özel Eğitim Öğrencileri ile Çalışan Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi konusunda yapılan bu araştırmanın amacı, 2021 yılında Türkiye’de yaşanan Covid-19 salgını döneminde uygulamaya konulan uzaktan eğitim sürecine ilişkin özel eğitimin öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin deneyimlerini ve çözüm önerilerine yönelik görüşlerini incelemektir.

Araştırmanın temel soru tümcesi “Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Özel Eğitime Yansımalarına İlişkin Özel Eğitim Öğrencileri ile Çalışan Öğretmen Görüşleri Nelerdir?” sorusudur. Bu temel problem tümcesi kapsamında şu alt problemlere cevap aranmıştır:

1. Öğretmenlere göre özel eğitimin Covid-19 salgını sürecindeki uzaktan eğitimin yüz yüze yapılan eğitime nazaran avantajlarına ve dezavantajlarına dair düşünceleri nelerdir?
2. Özel Eğitim Öğrencileri ile çalışan öğretmenlere göre salgın döneminde özel eğitim ile ilgili eğitim uygulamaları, yaşanan sorunlar ve sürecin mesleklerine sağladığı katkılar nelerdir?
3. Uzaktan eğitim hizmetlerinin özel eğitimde ne tür sınırlılıkları ve faydaları vardır?

Yöntem

Bu araştırmada bireylerin bakış açılarını inceleyen yaşamlarının karmaşıklığını bilmeyi ve anlamayı sağlayan nitel bir araştırma deseni tercih edilmiştir (Wang, 2013: 285). Bireylerin deneyimlemiş oldukları bir olguya dair yaşantı, algı ve bu olguya yükledikleri anlamları ortaya çıkartmak maksadıyla olgunun kavram ve temalar çerçevesinde tanımlanmasını sağlayabilmek adına nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) yöntemi tercih edilmiştir (Kocabıyık, 2015: 63).

Katılımcılar, araştırmanın amacını karşılayacak şekilde orta-ağır zihinsel engelli öğrenciler ile orta-ağır otizm spektrum bozukluğu bulunan öğrencilerin eğitim gördüğü özel eğitim uygulama okulu öğretmenleri olarak belirlenmiştir. Görüşmeler sonucunda 18 özel eğitim öğretmeni, 2 teknoloji tasarım öğretmeni, 1 beden eğitimi öğretmeni, 1 görsel sanatlar öğretmeni olmak üzere toplam 22 öğretmen araştırmaya katılmaya gönüllü olmuş ve araştırmanın çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Bu araştırmanın verileri yarı-yapılandırılmış görüşme ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun geçerliliğini güçlendirmek amacıyla dört alan uzmanının görüş ve önerileri alınmıştır. Uzmanlardan gelen görüşlere uygun olarak görüşme formuna son hali verilmiştir. Öğretmenlerle görüşme yapabilmek için randevu alınmıştır. Araştırma verileri yüz yüze görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlere kişisel bilgilerinin hiçbir şekilde açıklanmayacağı ve gizlilik ilkelerine riayet edileceği söylenmiştir. Ortalama 30-35 dakika süren görüşmeler öğretmenlerin görev yaptığı okulda yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmada elde edilen veriler öncelikle kodlanmış, ardından temalar belirlenmiş, sonrasında ise kodlar ve temalar arası bağlantı kurularak elde edilen bulgular araştırmacı tarafından yorumlanmıştır. Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak amacıyla katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Görüşmeye katılan öğretmenlerin isimleri gizli tutularak ÖZ1, ÖZ2, ÜÖZ1, TT1, BE1..., GS1 gibi kodlar tanımlanmıştır.

Bulgular

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Meslekte Kıdem	Branş	Yaşı
ÖZ1	Kadın	7	Özel Eğitim	33
ÖZ2	Kadın	11	Özel Eğitim	33
ÖZ3	Kadın	16	Özel Eğitim	40
ÖZ4	Kadın	5	Özel Eğitim	31
ÖZ5	Erkek	25	Özel Eğitim	49
ÖZ6	Erkek	15	Özel Eğitim	36
ÖZ7	Kadın	11	Özel Eğitim	32
ÖZ8	Kadın	10	Özel Eğitim	44
ÖZ9	Erkek	19	Özel Eğitim	47
ÖZ10	Kadın	2	Özel Eğitim	25
ÖZ11	Kadın	2	Özel Eğitim	26
ÖZ12	Kadın	2	Özel Eğitim	25
ÖZ13	Kadın	5	Özel Eğitim	30
ÖZ14	Erkek	3	Özel Eğitim	27
ÖZ15	Kadın	1	Özel Eğitim	26
ÜÖZ1	Kadın	1	Özel Eğitim (Ücretli)	26
ÜÖZ2	Kadın	1	Özel Eğitim (Ücretli)	26
ÜÖZ3	Kadın	1	Özel Eğitim (Ücretli)	23
TT1	Erkek	20	Teknoloji Tasarım	50
TT2	Kadın	20	Teknoloji Tasarım	46
BE1	Erkek	16	Beden Eğitimi	43
GS1	Kadın	18	Görsel Sanatlar	42

Tablo 1 ' de görüldüğü gibi görüşmeciler 6'sı erkek, 16'sı kadın olmak üzere toplam 22 öğretmenden oluşmaktadır. Branş bazında bakıldığında araştırmancın; özel eğitim öğretmenliği, beden eğitimi öğretmenliği, teknoloji tasarım öğretmenliği, görsel sanatlar öğretmenliği şeklinde 4 ayrı branşı kapsadığı, mesleki kıdem açısından bakıldığında ise öğretmenlerin 1 ile 25 yıl arasında mesleki hizmet sürelerinin olduğu tespit edilmektedir. Araştırmada Elde Edilen Bulgular.

İçerik analizi yöntemi ile belirlenen sekiz ana kategori altında 27 alt kategori toplanmıştır. Bu kategoriler ve alt kategoriler, bulguları ve bunların yorumları bir bütün olarak Tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2: Özel Eğitim Öğrencileri ile Çalışan Öğretmenlerin Uzaktan Eğitiminin Özel Eğitime Yansımalarına Dair Görüşleri

Kategori	Alt Kategori	Kod	
1.Avantaj	Alt Kategori 1	Kod 1: Defalarca izleyebilme	
	Zamandan bağımsızlık	Kod 2: Esneklik	
	Alt Kategori 2	Kod 1: Uzaktan erişim imkânı	
	Mekândan bağımsızlık	Kod 2: Her yerde eğitim	
	Alt Kategori 3	Kod 1: Kaynaklara erişim	
	Öğrenme ortamı işlevselliği	Kod 2: Ortam rahatlığı	
		Kod 3: Bilgiye ulaşma	
		Kod 4: Sınıf yönetimi	
	Alt Kategori 4	Kod 1: Teknoloji kullanımı	
	Farkındalık kazanımı	Kod 2: EBA'nın kullanılması	
2. Dezavantaj	Alt Kategori 5	Kod 1: Hastalığın bulaşma riskinin azalması	
	Hastalıktan korunma		
	Alt Kategori 1	Kod 1: Etkileşim sorunu	
	Ortam yetersizliği		Kod 2: Sosyalleşme eksikliği
			Kod 3: Geri dönüt eksikliği
			Kod 4: Öğrenci gözlem eksikliği
	Alt Kategori 2	Kod 1: İnternetin olmaması	
	Erişim problemleri	Kod 1: İnternet gerekliliği	
	Alt Kategori 3		
Fırsat eşitsizliği oluşturma	Kod 2: Bilgisayar gerekliliği		
Alt Kategori 4			
Duyuşsal eksiklik	Kod 1: Konsantrasyon Eksikliği		
Alt Kategori 5	Kod 1: Derse devamsızlık		

Öğrenci kontrolsüzlüğü		
3.Sınırlılıklar	Alt Kategori 1	Kod 1: Fiziksel temas kuramama
	Fiziksel Eksiklik	Kod 2: Yapılan hatalara fiziksel uyarın verememe
		Kod 3: Öğrencilerin ekran başında sabit duramaması
	Alt Kategori 2	Kod 1: Sınıf arkadaşlarından ayrı kalma.
	Sosyal Sınırlılık	Kod 2: Sosyal faaliyetlerin eksikliği.
	Alt Kategori 3	Kod 1: İletişim aracı kullanabilme becerisi
	İletişim Araçları	Kod 2: İletişim aracının olmaması
		Kod 3: İletişim araçlarının diğer kardeşler tarafından kullanılması.
	Alt Kategori 4	Kod 1: Evde ders materyalinin olmaması
	Materyal Eksikliği	
4.Faydalar	Alt Kategori 1	Kod 1: Öğretmen çabası hakkında farkındalık
	Farkındalık kazanımı	
	Alt Kategori 2	Kod 1: Veli ve öğretmen arasında
	İletişim Artması	
5.Öğretim Faaliyetlerinin Yürütülmesi	Alt Kategori 1	Kod 1: Zoom
	Canlı derse katılanlar	Kod 2: EBA
	Alt Kategori 1	Kod 1: Whatsapp
	Canlı derse katılmayanlar	Kod 2: Çerçeve Program
6.Mesleki Gelişim İle İlgili	Alt Kategori 1	Kod 1: Araştırma için fırsat
		Kod 2: Bilgi düzeyi
	Getiriler	Kod 3: Zor durumlarda problem çözme becerisi kazanma
		Kod 4: Yüz yüze eğitimin önemi
	Alt Kategori 2	Kod 1: Zümre bilgi alış-verişi azalması
	Götürüler	Kod 2: Mesleki Tatminsizlik
	Alt Kategori 1	Kod 1: Kendi ailesine ilgi azalması

7. Yaşanan Zorluklar	Ebeveyn Olma	Kod 2: Ev ortamının yansıması
	Alt Kategori 2	Kod 1: İnternet hızı
	Sistemsel Zorluklar	Kod 3: EBA'da yaşanan donmalar
	Alt Kategori 3	Kod 1: Veliye ulaşamama
	Veli	Kod 2: Motivasyon eksikliği
		Kod 3: Bilgi Eksikliği
		Kod 4: İş birliği yapmama
	Alt Kategori 4	Kod 1: Dikkat dağınıklığı
	Öğrenci	Kod 2: Dönüt alamama
		Kod 3: Derse katılmama
8. Çözüm Önerileri	Alt Kategori 1	Kod 1: İnternet desteği
		Kod 2: Erişim imkânının artırılması
		Kod:3 Eğitsel Yazılım
	Fırsat Eşitliği Sağlanması	Kod 4: Bilgisayar tablet sağlanması
		Kod 4: Materyal desteği sağlanması
	Alt Kategori 2	Kod 1: Kısmi olarak yüz yüze eğitim
	Yüz Yüze Eğitim	Kod 2: Uzaktan eğitim özel eğitime elverişli olmadığı için aile eğitimi verilmelidir.
	Alt Kategori 3	Kod 1: Aile İlgisi
		Kod 2: Aktif katılım
	Ailelerin Aktif Katılımı	Kod 3: Ailelerin dönüt vermesi
	Kod 4: Rutinleri bozmama	

Kategori 1: Uzaktan Eğitim Sürecinin Avantajları

Görüşmecilere uzaktan eğitim sürecinin avantajları sorularak alınan yanıtlar Tablo 3' te gösterilmektedir.

Tablo 3: Uzaktan Eğitimin Avantajlarına Dair Kod ve Örnek Alıntılar

Alt Kategori	Kodlar	Örnek Alıntılar
Alt Kategori 1 Zamandan bağımsızlık	Defalarca	ÖZ3 Tekrar tekrar izlenebilmesi konunun hatırlanması açısından önemli. Özel eğitimli öğrenciler çabuk unuttuklarından özellikle özel eğitimde tekrar önemli. Veliler de etkinlikleri tekrar tekrar izleyip nasıl yapılacağını daha iyi öğreniyor.
	izleyebilme	
	Esneklik	TT2 Zamandan bağımsız olması, yapılamayan bir dersin başka zaman planlanabilmesi hem

		öğrencinin ders hakkının gaspını önüyor hem de avantaj sağlıyor.
Alt Kategori 2 Mekândan bağımsızlık	Uzaktan erişim imkânı	ÖZÜ1: Her yerde ders işleyebiliyorsunuz yeter ki internet ve bilişim aracı olsun. Öğrenci de nerede olursa olsun dersi izleyebiliyor. Mekândan bağımsız olarak uzaktan bağlanabilmesi iyi.
Alt Kategori 3 Öğrenme ortamı işlevselliği	Kaynaklara erişim	ÖZ13: İnternet ders kaynaklarına ulaşım kolaylığı sağlıyor. Ayrıca internet aracılığı ile öğrencilere etkinlik gönderebiliyoruz.
	Ortam rahatlığı	ÖZ4: Ev ortamında eğitim verilmesini, ev ortamının yaşattığı rahatlıktan dolayı avantaj olarak görebiliriz.
	Bilgiye ulaşma	ÖZÜ2: Bilgiye ulaşmak çok daha rahat. Arkadaşlarımızın, bizim sisteme yüklediğimiz bilgiler, daha önce yüklenen bilgiler bilgiye ulaşımı basitleştiriyor.
	Sınıf yönetimi	ÖZ12: Öğrenciler fiziki olarak yana yana olmadıkları, birbirlerine dokunamadıkları, birbirlerine zarar vermeye çalışmadıkları için sınıf yönetimini sağlamak daha kolay oluyor.
Alt Kategori 4	Teknoloji kullanımı	ÖZ5: Benim gibi birçok öğretmen arkadaşımız teknoloji kullanımı alanında kendini geliştirmek zorunda kaldı. Teknolojiyi iyi kullanan arkadaşlardan ve internetteki anlatımlardan EBA, ZOOM platformlarının nasıl kullanılacağını öğrendik.
Farkındalık kazanımı	EBA'nın kullanılması	ÖZ 14: Yıllardır EBA var ama ne öğrenciler ne de öğretmenler EBA'yı pek kullanıyorlardı. Pandemi döneminde EBA kullanımı arttı böylelikle EBA'nın kıymetini öğrenmiş olduk. Pandemiden sonra da EBA'nın hem öğretmen hem öğretmen tarafından daha etkin kullanılacağını düşünüyorum. EBA sayesinde veli öğretmen iletişimini artmasını ve öğrencilere verilen ödevlerin kontrolünün yapılabilmesini yararlı buluyorum.
Alt Kategori 6 Hastalıktan korunma	Hastalığın bulaşma riskinin azalması	ÖZ8: Kalabalık ortamlara girilmemesi bulaş riskini azaltıyor. Bizim öğrencilerin bağışıklık sistemleri zayıf olduğundan ayrıca özel eğitim öğrencilerine maske taktırmak zor olduğundan bu süreçte kalabalık ortamlardan uzak durmaları hem onların hastalanma riskini azaltmakta hem de hastalığı başkalarına bulaştırmaları engellemektedir.

Tablo 3 ' de görüldüğü gibi öğretmenlerden 10 tanesi uzaktan eğitim sürecinin bazı avantajlarının olduğunu belirtmiş, 12 öğretmen ise uzaktan eğitimin özel eğitimde hiçbir avantajının olmadığını söylemiştir. Öğretmenlerin pandemi dönemindeki uzaktan eğitim uygulamalarının avantajlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde defalarca izleyebilme, esneklik, kalabalık ortamdan uzaklaşma, hastalığın bulaşma riskinin azalması, derslerin devamının sağlanması, sınıf yönetiminin kolay olması, herhangi bir engele takılmama, zaman kaybının önlenmesi, teknolojik imkânlardan faydalanılması, kaynak zenginliği, EBA'nın öğretmen veli iletişimini artmasını sağlıyor olması, olarak ifade edilmiştir.

Kategori 2: Uzaktan Eğitim Sürecinin Dezavantajları

Görüşmecilere uzaktan eğitim sürecinin dezavantajları sorularak alınan yanıtlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Uzaktan Eğitimin Dezavantajlarına Dair Kod ve Örnek Alıntılar

Alt Kategori	Kodlar	Örnek Alıntılar
Alt Kategori 1 Ortam yetersizliği	Etkileşim sorunu	GS1: Bizim çalıştığımız öğrencilerin konsantrasyon sağlanması, odaklanması ve sabit kalabilmesi yüz yüze eğitimdeyken çok zorken uzaktan eğitimde bunu sağlamak çok daha zor oluyor. Çünkü öğrencilerimizin soyut dünyası ve algısı gelişmemiş ve dokunarak yumuşaklık, sertlik, büyüklük küçüklük gibi kavramsal olguları bile zor anlarlarken dokunmadan anlayamıyorlar. Dokunmayınca bir şeyler eksik kalıyor.
	Sosyalleşme eksikliği	ÖZ7: Uzaktan eğitim süreci hareketsiz bir ortamda monoton devam ettiğinden öğrencilerin sosyalleşmesini engelliyor. Halbuki özel eğitim öğrencileri sırf sosyalleşsin diye devlet tarafından özel eğitim okulları yapılmakta, diğer okul bünyelerinde özel eğitim sınıfları açılmaktadır.
	Geri dönüt eksikliği	ÖZ11: Bu süreç aile ile iş birliği içerisinde yürütmeye çalıştığımız için öğrencinin ve ailenin aktif katılımı yoksa tek taraflı bir ders yapma, ödev verme sürecine dönüşüyor ve öğrenciden dönüt alınmıyor.
Alt Kategori 2 Erişim problemleri	Öğrenci gözlem eksikliği	ÖZ5: Öğrenciyle bire bir etkileşim içinde olmadığımız için öğrenciyi yeterince gözlemleyemiyoruz bu da kaba davranış testini uygulayıp bireysel eğitim planını yapma sürecini etkiliyor. Özel eğitim bire bir yapılması gereken bir alan.
	İnternetin olmaması	ÖZ9: Bazı aileler günlük yaşamlarını zor idame edebiliyorlar evlerinde internet olmayabiliyor veya olsa bile kotası yetersiz

		olabiliyor. Bu nedenlerden dolayı öğrenci derse giremiyor ve etkinlikler yapılamıyor.
Alt Kategori 3 Fırsat eşitsizliği oluşturma	İnternet gerekliliği	ÖZ8: Kimi ailelerde maddi yetersizlikten dolayı veya internet alt yapısının olmamasından internet olmaması veya internetin kotasının yetersiz olması fırsat eşitsizliğine neden oluyor.
	Bilgisayar gerekliliği	ÜÖZ1: Bazı ailelerde okula giden birden çok öğrenci var. Ailede bir tek telefon veya bilgisayar olabiliyor ve aileler ne yazık ki telefon veya bilgisayar kullanım hakkını daha çok özel eğitilmiş olmayan çocukları için kullanıyorlar. Özel eğitim öğrencileriyle teknolojiye arasındaki mesafe beni aşırı zorluyor. Bilgisayara televizyona EBA'ya tam olarak erişemiyorlar. Bizim onlara ulaşmamız öğrencilerin etkileşim araçlarına ulaşmasına bağlı.
Alt Kategori 4 Duyuşsal eksiklik	Motivasyon kaybı	BE1: Ev ortamında evde bulunan farklı uyarıcıların dikkat dağıtmasından dolayı öğrenciler derse odaklanmakta zorlanıyorlar. Ayrıca özel çocukların uzun süre okuldan uzak kalmaları olmaları motivasyon kaybına neden oluyor.
Alt Kategori 5 Öğrenci kontROLSÜZLÜĞÜ	Derse devamsızlık	ÖZ10: Öğrencilerde saat ve zaman kavramı olmadığından veliler eğer derse katılmalarını sağlamazlarsa öğrenciler derse katılmıyor. Bilgisayarı açıp EBA'ya giriş yapmak bizim öğrencilerin yapabileceği işler değil. Bunu için ailedekilerden herhangi birinin yardımına ihtiyaçları var. Eğer ailedeki birilerinin yardımı olmazsa derse katılım olmuyor ve ne yazık ki ebeveynler daha çok günlük diğer işlerle uğraşmak zorunda kaldıkları için öğrencilerimizin büyük çoğunluğu derslere katılmıyor.

Tablo 4' te görüldüğü gibi görüşmeye katılan 22 öğretmenin tümü özel eğitimde uzaktan eğitimin birçok dezavantajı olduğunu belirtmiştir. Tablo 4'te görüldüğü gibi Öğretmenlerin pandemi dönemindeki uzaktan eğitim uygulamalarının dezavantajlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde sosyal destek sağlayamama, öğrencilerde motivasyon kaybı, internet ve teknolojik araç gereç olmaması, katılımın düşük olması, geri dönütün olmaması, iletişimdeki sıkıntılar olarak ifade edilmiştir. Ayrıca görüşmeye katılan tüm öğretmenler özel eğitim öğrencilerde temasın ve bire bir eğitimin önemli olduğunu belirterek bunun uzaktan eğitim ile mümkün olmadığını belirtmişlerdir.

Kategori 3: Uzaktan Eğitim Sürecinin Sınırlılıkları

Görüşmecilere uzaktan eğitim sürecinin sınırlılıkları sorularak alınan yanıtlar Tablo 5' te gösterilmiştir.

Tablo 5: Uzaktan Eğitimin Sınırlılıklarına Dair Kod ve Örnek Alıntılar

Alt Kategori	Kodlar	Örnek Alıntılar
Alt Kategori 1		ÖZ14: Özel eğitim öğrencilerinin öğrenebilmesi için nesnelere, materyallere dokunması gerekmektedir. Ayrıca özel eğitim öğrencileri fiziksel yardım ile dersleri yapabilmekte, anladığını fiziksel temas ile dönüt vermektedir. Uzaktan eğitim ile bunlar mümkün olmamakta.
Fiziksel Eksiklik	Fiziksel temas kuramama	
	Yapılan hatalara fiziksel uyarın verememe	BE1: Özel eğitimde öğrencilerin yaptığı hatalara anında dokunarak müdahale etmek gerekir. Uzaktan eğitimde bu mümkün değil bu yüzden bazı öğretilere eksik kalabilmektedir.
	Öğrencilerin ekran başında sabit duramaması	ÖZ2: Özel eğitim süreci özellikle özel eğitimli çocukları etkiledi. Bu çocuklarla iletişimi ancak yüz yüze kurabiliyoruz. Kamera karşısında değil yarım saat 10 dakika bile iletişim kuramadığımız öğrenciler oluyor. Öğrenci ekran karşısında sıkılıyor ve sabit duramıyor. Bazı öğrencilerimizde sallanım hareketi yapma alışkanlığı var onları ekran başında tutmak mümkün olmuyor.
Alt Kategori 2	Sınıf arkadaşlarından ayrı kalma.	ÖZ11: Özel eğitimde akranları ile birlikte öğrencilerin ders görmeleri esastır. Bunun sebebi öğrencilerin sosyalleşmesini sağlamak fakat uzaktan eğitimde ne yazık ki öğrencilerimiz birbirlerinden uzak kaldılar ve buda onları olumsuz etkiledi.
Sosyal Sınırlılık	Sosyal faaliyetlerin eksikliği	GS1: Sosyal faaliyetlerin olmaması, pandemi döneminde öğrenciler herhangi bir yere gidememesi öğrencileri ve aileleri olumsuz yönde etkiledi.
Alt Kategori 3	İletişim aracı kullanabilme becerisi	ÖZ15: Öğrencilerimizin öz bakım becerileri gelişmemiştir. Orta- ağır derece engelli öğrencilerden bilgisayar, tablet kullanmaları beklenemez. Öğrencilerimiz saat kaçta dersleri başlıyor, hangi saatte hangi ders var bilemezler. Dolayısıyla ailelerinin yardımına ihtiyaç duymaktadırlar.
İletişim Araçları	İletişim aracının olmaması	ÖZ15: Bazı ailelerin sosyoekonomik durumlarından dolayı evlerinde tablet, bilgisayar ve akıllı telefonu olmayabiliyor.

	İletişim araçlarının diğer kardeşler tarafından kullanılması.	ÜÖZ3: Evdeki bilgisayar, tablet, akıllı telefon ailede varsa diğer okullara giden kardeşlere verilmekte ailelerce özel eğitim öğrencisinden çok diğer okullara giden kardeşlerin bu iletişim araçlarından faydalanmalarının daha doğru olduğu düşünülmektedir.
Alt Kategori 4		ÖZ10: Uzaktan eğitimin özel eğitim alanında düşünülürse birçok sınırlılıkları vardır. Uygulayıcının yani öğretmenin anında ve yerinde müdahalesinden uzak kalmakta ve yanlış bilgilendirme olabilmekte. Ayrıyeten özel eğitimde materyal kullanımı oldukça önemlidir. Okulda öğrencinin düzeyine göre, yapılacak etkinliğe göre materyal bulunurken öğrencilerin evlerinde bu materyaller bulunmamaktadır.
Materyal Eksikliği	Evde ders materyalinin olmaması	

Tablo 5'te öğretmenlerin uzaktan eğitimin sınırlılıkları ile görüşleri belirtilmiştir. Görüşmeye katılan öğretmenlerin tümü özel eğitimde öğrencilerle fiziksel temasın önemini vurgulamıştır. Ayrıca görüşmeciler yapılan hatalara zamanında müdahale edememekten dolayı hataları düzeltme sınırlılığında, öğrencilerin ders boyunca ekran karşısında duramaması, sosyal sınırlılıklar, derse girilmeden kullanılacak iletişim araçlarını kullanamama, iletişim araçları sınırlılıkları, evde ders materyallerinin olmaması ile ilgili görüşlerini ifade etmişlerdir.

Kategori 4: Uzaktan Eğitim Sürecinin Faydaları

Görüşmecilere uzaktan eğitim sürecinin faydaları sorularak alınan yanıtlar tablo 6' da sunulmuştur.

Tablo 6: Uzaktan Eğitimin Faydalarına Dair Kod ve Örnek Alıntılar

Alt Kategori	Kodlar	Örnek Alıntılar
Alt Kategori 1 Farkındalık kazanımı	Öğretmen çabası hakkında farkındalık	ÖZ9: Özel eğitimde uzaktan eğitim hizmetlerinde sadece velilerin yardım etmesiyle veliler eğitim öğretim sürecine dahil edilmiş oluyor. Böylece veliler tarafından özel eğitimin zor bir süreç olduğu görülerek, velilerde farkındalık oluşmuş oluyor. Velilerde uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin yaptıkları işin zorluk derecelerini görerek öğretmene yardımcı olma bilinci oluşabilmektedir.
Alt Kategori 2 İletişim Artması	Veli ve öğretmen arasında	TT1: Uzaktan eğitim sürecinde dersler veliler üzerinden yapıldığı için veliler ile daha çok iletişime geçildi. İletişimin artması pandemi sonrası da veli okul ilişkilerinin güçlenmesini sağlayacaktır.

Tablo 6’da uzaktan eğitimin faydaları ile ilgili öğretmenlerin görüşlerini içermektedir. Tablo incelendiğinde uzaktan eğitim sayesinde velilerin özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin yaptıkları işin zorluğunu fark etme bilinci oluşacağı ve uzaktan eğitimde veli öğretmen iletişiminin arttığı görüşlerinin olduğu görülmektedir.

Kategori 5: Öğretim Faaliyetlerinin Yürütülmesi

Görüşmecilere uzaktan eğitim sürecinde öğretim faaliyetlerini nasıl yürüttükleri sorularak alınan yanıtlar tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Öğretmenlerin Öğretim Faaliyetlerine Yürütülmesine Dair Kod ve Örnek Alıntılar

Alt Kategori	Kodlar	Örnek Alıntılar
Alt Kategori 1 Canlı derse katılanlar	EBA	ÖZ8: Faaliyetlerimi genellikle EBA'ya yüklüyorum. Kolay anlaşılabilir bir ara yüze sahip. Zorlanmadan tüm kaynaklara ulaşabiliyoruz. Kendimiz kaynak yükleyebiliyoruz.
	Zoom	TT2: Uzaktan eğitime geçildiği ilk dönemlerde iş ve beceri uygulamaları dersleri sisteme tanımlanmadığından dolayı derslerimizi Zoom üzerinden yürütüyorduk.
Alt Kategori 2 Canlı derse katılmayanlar	Whatsapp	ÖZ2: Canlı derse katılmayan öğrencilerimin velilerine whatsapp üzerinden ödev gönderiyorum. Bazen Whatsapp üzerinden görüntülü görüşme ile etkinlikleri yapıyorum.
	Çerçeve Program	ÖZ4: Genel Müdürlüğün gönderdiği çerçeve program kapsamında haftalık çalışmalar yapıyordum. Bu çalışmalarda öncelikle öğrencilerin BEP seviyelerine uygun planlama yapıp planlamayı velilere bildirdim. Kazanımların veli yardımı ile olacağını velilere bildirdim. Çerçeve program esasında velilerle birlikte dersleri yürüttüm.

Tablo 7’de görüldüğü gibi Öğretmenlerin pandemi dönemindeki öğretim faaliyetlerini nasıl yürüttüklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde özel eğitim öğrencilerinin ekran karşısında fazla kalamamasından dolayı ve dikkat eksikliklerinden ötürü öğretim faaliyetlerinin daha çok çerçeve plan ekseninde Whatsapp yoluyla veliye ödev gönderip tekrar geri dönüt olmak

yoluyla ders yaptıkları, derse katılan az öğrenci için de ZOOM ve EBA'yı kullandıklarını ifade ettikleri görülmüştür.

Kategori 6: Mesleki Gelişim

Görüşmecilere Uzaktan eğitimin mesleki gelişim ile ilgili bir nasıl bir getirisi veya götürüsü oldu sorusu sorularak alınan yanıtlar tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Öğretmen Açısından Mesleki Gelişime Dair Kod ve Örnek Alıntılar

Alt Kategori	Kodlar	Örnek Alıntılar
Alt Kategori 1 Getirisi	Araştırma için fırsat	ÖZ1: Uzaktan eğitim ile ilk defa karşılaştığımız için sürekli araştırma yaptık. Özellikle teknolojiyi kullanma becerimizi geliştirdik. Öncelikle EBA ve Zoom gibi platformları nasıl daha iyi kullanabileceğimi araştırdım. EBA'ya konuları yüklemek için bol bol araştırma yaptım. Uzun süredir bu kadar araştırma yapmadığımı fark ettim.
	Bilgi düzeyi	ÜÖZ2: Teknolojik ve akademik olarak bilgi düzeyimi ilerlettiğimi farkettim. EBA'nın bir bilgi deryası olduğunu fark ettim. Ayrıca birçok uzaktan eğitim platformunun olduğunu gördüm ve buralardan mesleğimle ilgili bilgilerimi artırmaya ve yeni bilgiler edinmeye çalıştım.
	Zor durumlarda problem çözme becerisi kazanma	ÖZ8: İlk defa pandemi ile karşılaştık ve pandemi ani bir durum olduğundan bu dönemde böyle ani durumlarda karşılaşılan problemlerle baş edebilme becerisi ve çoklu düşünme yetisi kazandığımızı varsayıyorum.
	Yüz yüze eğitimin önemi	ÖZ4: Özellikle özel eğitim öğrencileri için yüz yüze eğitimin hiçbir alternatifinin olmadığı tüm eğitim paydaşlarınca görülmüştür diye düşünüyorum.
Alt Kategori 2 Götürüsü	Zümre bilgi alış-verişi azalması	ÖZ2: Çalışma arkadaşlarımızla özellikle zümrelerimizle bilgi alışverişi sağlayamadık. Gerçekten öğretmenler odasının önemli bir bilgi alışverişi merkezi olduğunu anladım.
	Mesleki Tatminsizlik	ÖZ6: Geri dönütler hemen hemen hiç olmadığı veya yetersiz olduğu için kendimi hiçbir şey yapmamış gibi hissettim bu da mesleki açıdan tatminsizlik yaşamama sebep oldu.

Tablo 8'de pandemi sürecinin öğretmenlerin mesleklerine gelişimlerine getirisi ve götürüsüne ilişkin özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmen görüşlerinin belirtildiği temalar yer almaktadır. Söz konusu kazançlar, uzaktan eğitim verebilme becerisi, araştırma yapma becerisi kazanma, zor durumlarda problem çözme becerisi kazanma, birebir eğitimin önemini fark

etme temaları altında yararları olarak toplanmıştır. Bazı öğretmenler ise bu sürecin kendilerine hiçbir şekilde katkı sağlamadığını söylemiştir. Zümre arkadaşları ile bilgi alışverişinin azalması ve öğrencilerden geri dönüt alınmaması nedeniyle mesleki tatminsizlik yaşanması mesleki gelişime zararları teması altında ifade edilmiştir.

Kategori 7: Yaşanan Zorluklar

Görüşmecilere Uzaktan eğitim sürecinde yaşadığınız zorluklar nelerdir sorusu sorularak alınan cevaplar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşanan Zorluklara Dair Kod ve Örnek Alıntılar

Alt Kategori	Kodlar	Örnek Alıntılar
Alt Kategori 1	Kendi ailesine ilgi azalması	ÖZ3: Öğretmenler olarak bizlerde birer insanız ve birer ailemiz var çoğumuzun da çocuğu var. Bu süreçte ne yazık ki çocuklarımızla ilgilenemedik. Ayrıca çocuklar ile birlikteyken ders anlatmakta ayrı bir zorluktu. Özel eğitim öğrencilerin dikkatini toplamak zaten büyük uğraş gerektirirken küçük çocuğunuz gelip birden derse dalabiliyor ve bütün çabalarınız boşa gidiyor. Ayrıca kendi çocuklarımızın da derse girmesi gerekiyor eğer çocuğunuzla ders saatiniz çakışırsa bu sefer bilgisayar kavgası başlıyor. Uzaktan eğitim sürecinde çocuklarımla yeterince ilgilenemediğimi düşünüyorum.
Ebeveyn Olma	Ev ortamının yansıması	ÜÖZ3: Eğitim öğretimin ev ortamında yapılması bizi bayağı zorladı. Ev ortamındaki diğer bireylerin hareketleri, ortamdaki başka varlıklar öğrencilerin dikkatini sürekli olarak dağıttı. Ayrıca ev ortamı sınıf ciddiyeti yaratmıyor.
Alt Kategori 2	İnternet hızı	ÖZ5: Herkes hazırlıksız yakalandığı gibi internet hizmeti sağlayan şirketlerde hazırlıksız yakalandı. Özellikle pandeminin başlarında internet hızı çok düşüktü. Bağlantı sağlamak bazen mümkün olmuyordu bu yüzden saatlerce bilgisayar başında bağlantı kurmaya çalışıyorduk.
Sistemsal Zorluklar	EBA'da yaşanan donmalar	ÜÖZ2: EBA teknik yapısından kaynaklanan ulaşım sorunları da süreci kötü etkiledi. Güvenlik problemleri ve kurulum sisteminden kaynaklanan problemler de öğretmenlerin sık sık karşılaştığı sorunlardır. EBA’da meydana gelen donmalar zaman ve motivasyon kaybına neden olmuştur.

Alt Kategori 3	Veliye ulaşamama	ÖZ12: Öğrencilere ulaşmak için velilerimizin bulunduğu Whatsapp gurubu kurduk ve ne yazık ki bazı veliler guruptan çıktılar. Bu velileri aradığımız zaman genellikle ulaşamadık. Süreçle ilgili neler yapılacağını tam olarak anlatamadığımız için aksaklıklar yaşandı.
Veli	Motivasyon eksikliği	ÖZ14: Öğrenciler ulaşmak adına özverili çalışmalar yapılmakta. Bu çalışmalarda bütün öğrencilerin faydalanması adına, iletişim kanalları kullanılmasına rağmen yine de istenilen verim alınamamaktadır. Bu da moralimizi bozmaktadır.
	Bilgi Eksikliği	ÖZ12: Ebeveynlerin teknolojideki değişimlere ayak uyduramaması, velilerin uzaktan eğitimle ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması nedeniyle çocuklar uzak eğitime erişmede sorun yaşadı.
	İş birliği yapmama	ÖZ1: Uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim öğrencilerinin eğitimi açısından çok önemli olan veli iş birliğini ne yazık ki çoğu veli sağlamadı.
Alt Kategori 4	Dikkat dağınıklığı	ÖZ3: Eğitim öğretimin ev ortamında yapıldığı uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerimizde çok fazla dikkat dağınıklığı yaşandığını gördüm.
Öğrenci	Dönüt alamama	GS1: Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere veli üzerinden etkinlik gönderip nasıl yapılacağını gösteren görseller veya videolar göndererek veliden öğrencilere bu etkinlikleri yaptırıp bize dönüş sağlamalarını istiyorduk. Çoğu veli gönderdiğimiz etkinlikleri çocuklara yaptıramadıklarını üzülerek söylüyordu.
	Derse katılmama	ÖZ9: Bu süreçte öğrencileri derse katmakta zorluklar yaşadık. Öğrenciler tablet, bilgisayar, internet, olmaması nedeniyle ve velilerin ilgisizliğinden dolayı derse katılamamıştır.

Tablo 9’da görüldüğü gibi katılımcıların uzaktan eğitim sürecinde yaşanan zorluklarla ilgili görüşleri ebeveyn olma, sistemsel zorluklar, veli ve öğrenci başlığı altında toplanmış ve bunları temsil eden kendi ailesine ilgi azalması, ev ortamının yansması, internet hızı, EBA’da yaşanan donmalar, veliye ulaşamama, motivasyon eksikliği, bilgi eksikliği, iş birliği yapmama, dikkat dağınıklığı, dönüt alamama, derse katılmama ile ilgili görüşleri verilmiştir.

Kategori 8: Çözüm Önerileri

Görüşmecilere Uzaktan eğitim sürecinin devam etmesi durumunda sürece ilişkin önerileri sorularak alınan yanıtlar tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10: Öğretmenlerin Çözümüne Dair Kod ve Örnek Alıntılar

Alt Kategori	Kodlar	Örnek Alıntılar
Alt Kategori 1 Fırsat Eşitliği Sağlanması	İnternet desteği	TT1: Bakanlık tarafından internet sağlayıcıları ile anlaşma yapılmalı ve derslerin internet kotasından eksiltmemesi sağlanmalı.
	Erişim imkânının artırılması	ÖZ2: Her öğrenciye eşit imkân sağlayıp, internet çekmeyen yerlerde uydulu internet sağlanabilir.
	Eğitsel Yazılım	ÜÖZ1: EBA'da özel eğitim öğrencilerine uygun çok az etkinlik var bu yüzden özel eğitime uygun eğitsel yazılımlar hazırlanabilir.
	Bilgisayar tablet sağlanması	ÖZ8: Maddi şartları elverişli olmayan öğrenciler tespit edilerek bu öğrencilere bilgisayar, tablet sağlanmalı.
	Materyal desteği sağlanması	ÖZ1: Özel eğitim öğrencilerine evdeki çalışmalarını yapabilmeleri için materyal sağlanmalı ve ailelere basit materyal yapımı ile ilgili eğitim verilmeli.
Alt Kategori 2 Yüz Yüze Eğitim	Kısmi olarak yüz yüze eğitim	BE1: Özel eğitimde yüz yüze, dokunarak, temas ederek eğitim önemli olduğundan seyreltilmiş bile olsa özel eğitim öğrencilerine okul açılmalı.
	Uzaktan eğitim özel eğitime elverişli olmadığı için aile eğitimi verilmesi	ÖZ6: Aile eğitimi verilmesi. Öğretmene yardımcı olabilirler. Derste öğrencilerin yanında olup yönergeleri uygulamak için bir eğitim verilebilir.
	Aile ilgisi	ÖZ7: Bilgilendirici yayın ve paylaşımlar yapılarak veli desteğini arttırılabilir.
Alt Kategori 3 Ailelerin Aktif Katılımı	Aktif katılım	ÖZ4: Çocukların uzaktan eğitimine velilerde katılmaları birlikte etkinlik yapmalıdır.
	Ailelerin dönüt vermesi	ÜÖZ1: Ödevler bakımından ailelerin geri dönüt vermesi çok önemli.
	Rutinleri bozmama	BE1: Aileler sanki pandemi yokmuş gibi öğrencilerin rutinlerini devam ettirmeli, öğrencileri korkutacak, endişelendirecek davranışlardan uzak durmalıdır.

Tablo 10'da görüldüğü gibi öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinin devam etmesi durumunda ilişkin önerileri fırsat eşitliği bağlamında tüm öğrencilere internet desteği sağlanması, özel eğitim öğrencileri için EBA ve farklı platformlarda uygun yazılımlar hazırlanması, maddi durumu iyi olmayan öğrencilere bilgisayar, tablet sağlanması, evdeki çalışmalarını için ders materyalleri temin edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca tabloyu incelediğimizde seyreltilmiş eğitime geçilmesi gerektiği, özel eğitim öğrencilerinin eğitiminde yüz yüze eğitimin önemi vurgulanmıştır. Özel eğitimde ailenin ilgisi üzerinde durulduğu özel eğitimde geri dönütün önemli olduğu ve bunun aileler ile sağlanabileceği, etkinlik yapılırken veliler ile birlikte yapılmasının zorunluluğu, velilerin uzaktan eğitim sürecinde öğretmen ve öğrencilere nasıl yardımcı olabileceği ile ilgili eğitilmesi gerektiği vurgulanmıştır, sanki pandemi yokmuş gibi ailelerin öğrenci rutinlerine devam etmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Uzaktan eğitimle birlikte eğitimin kesintiye uğramadan devamını sürdürmek tüm ülkeler için öncelikli amaç olmuştur (Can, 2020). Bu amaca ulaşmada en hızlı çözüm ise uzaktan eğitime

geçişle sağlanmıştır. Ancak bu süreçte yürütülen uzaktan eğitimi planlı ve amaçlı uygulamalar olarak değil de bir kriz durumuna çözüm olarak ortaya çıkan acil uzaktan eğitim uygulamaları olarak değerlendirmek gerekmektedir (Hodges vd., 2020).

Tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de uzaktan eğitimde birtakım problemler ortaya çıktı. Sorunlardan biri, eğitim sistemi içinde özel bir yeri ve önemi olan özel eğitim alanı ile ilgilidir. Özel eğitim, 07.07.2018 tarih ve 30471 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe giren MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğindeki tanımında da vurgulandığı gibi yaşlılarından önemli ölçüde farklı olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilen eğitim planı ve özel olarak eğitilmiş personel ile uygun ortamlarda gerçekleştirilir. Özel eğitim öğrencilerinin uygun bir ortamda, bol özel eğitim materyali ile ve kendilerine uygun bir BEP ile uzmanlar eşliğinde eğitim almaları gerektiğinden, uzaktan eğitim sürecinin uygulama aşamasında bazı güçlüklerle karşılaşmıştır.

Bu araştırma, özel eğitimde uzaktan eğitim sürecinde rastlanan güçlüklerin birtakım sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu araştırma ile özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecine iyi hazırlanmadıkları ve eğitim planlamasında bazı güçlüklerin olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların çoğu, MEB'in özel eğitim öğrencilerine yönelik uzaktan eğitim faaliyetlerini yürütmek için EBA uzaktan eğitim platformundaki planını kullanmıştır. Kargin (2019) da, Öğrencilerin kendi zamanlarındaki performansları, çevresel özellikleri, kullanılan materyaller, öğretimde kullanılan öğretim yöntemleri, değerlendirme kriterleri, özel derslerin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı özel eğitimin ne zaman ve kim tarafından verileceği vb. değişkenler özel eğitimin başarısını etkileyebileceğini vurgulamıştır. Buna paralel olarak araştırma bulgularında bazı katılımcılar pandemi öncesi okullarda hazırlanan BEP planını ve genel müdürlük tarafından gönderilen çerçeve planı EBA’ya ek olarak kullanmıştır. Ancak öğretmenlerin uzaktan eğitim etkinliklerini gerçekleştirmek için uzaktan eğitim öncesi hazırladıkları BEP planını kullanmaya çalışması, temelde özel eğitim uygulama mantığına ters düşen bir duruma yol açtığı görülmüştür.

Araştırma bulgularına göre özel eğitim öğrencilerinin bireysel farklılıklarını dikkate almayan planlama ve uygulama süreci çok zor olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla bu araştırma, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından paylaşılan uzaktan eğitim EBA planının uygulanmasının olumsuz etkisini de ortaya koymaktadır. Ayrıca öğretmenler tarafından okul ortamında farklı personel ve farklı materyallerle uygulanan eğitim planı (BEP), uzaktan eğitim sürecinde özel eğitim alan öğrencilere yönelik olup, ev ortamında uygulamaya çalışılması problemler doğurmuştur. Uzaktan eğitim süreci, özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin öğrencilerle yüz yüze çalışmaları için özel eğitim yöntem ve teknolojilerini kullanma fırsatını ortadan kaldırdığından, özel eğitim alan öğrenciler eğitim hakkında büyük ölçüde mahrum kalmaktadır. Ayrıca özel eğitim öğrencileri ile çalışan öğretmenlerin özel eğitim hizmetlerini uzaktan yürütmeleri güçleşmiş ve özel eğitimde en önemli rolü oynayan özel eğitim öğretmenlerinin öğretmenlik rolü geri planda kalmıştır.

Araştırmadan elde edilen önemli bir bulgu da Covid-19 pandemisi sonrası gerçekleştirilen uzaktan özel eğitim faaliyetlerinin öğretmenlerden çok aileler tarafından kontrol edilmesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda uzaktan eğitim döneminde ebeveynlere daha fazla sorumluluk düşmekte ve özellikle veli ve özel eğitim öğretmenleri arasındaki iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bulgular alanyazında salgın sürecinde ortaya çıkan sorunlara benzer özellikler taşımaktadır (Alea vd., 2020; Arora & Srinivasan, 2020; Donitsa-Schmidt & Ramot, 2020; Fauzi & Khusuma, 2020; Rasmitadilla vd., 2020; Sönmez, Yıldırım ve Çetinkaya, 2020). Özel eğitim öğretmenlerinin ailelerle iş birliği yaparak uzaktan eğitim etkinliklerini gerçekleştirmeleri ve bu süreçte aile eğitimini daha da yaygınlaştırmaları gerektiği sonucuna

varılmıştır. Uzaktan eğitim döneminde özel eğitimde kullanılan materyaller ve yardımcı teknolojiler özel eğitim gören öğrenciler için avantaj ve dezavantajlara sahip olduğu görülmüştür.

Araştırma bulgularına göre özel eğitim uzaktan eğitim sürecinde kullanılan materyallerin ve yardımcı teknolojinin avantajlarının çok kısıtlı olduğunu göstermektedir. Uzaktan eğitim sürecinde özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eğitiminin uzmanlar tarafından uygun bir ortamda ve planlı bir şekilde yapılamaması, kullanılan materyallerin ve yardımcı teknolojinin avantajlarını sınırlamaktadır. Araştırmada, EBA ve EBA TV'nin içerik olarak özel eğitim açısından zengin olmadığı, bireysel farklılıklardan dolayı yapılan video yayınlarının tam olarak amaca hizmet etmediği tespit edilmiştir. Araştırmadan çıkan başka bir sonuç EBA'nın sistemsel hatalar verdiğidir. Uzaktan eğitim sürecinde EBA'nın özel eğitime uygun içerik sağlamadığı yönünde sonuçlar da bulunmaktadır. Orta ve ağır düzeyde engeli olan kişiler için özel eğitimde uzaktan eğitim hizmetlerinin geliştirilmesinde kullanılan materyallerin ve yardımcı teknolojilerin yetersiz olması hedeflenen amaca tam olarak ulaşılamadığını göstermiştir. Araştırmada ebeveynlerin ve öğrencilerin teknolojiyi yeteri derecede kullanamamasından dolayı gerektiğinde bilgi alamaması ve öğrencilerle etkileşimin sınırlı olması ile öğrencilerin dikkat sürelerinin kısa olması konusu ise uzaktan eğitim döneminde kullanılan ders materyallerinin ve yardımcı teknolojilerin özel eğitim alan öğrenciler için uygun olmadığı sonucunu vermiştir.

Araştırma bulgularına göre eğitimin planlanamaması, öğretim etkinliklerinin yürütülememesi, uygun materyal ve yardımcı teknolojinin etkin kullanılmamasından dolayı öğrencilerde problemlili davranışların arttığı görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin okul ikliminden uzak oldukları, daha az sorumluluk aldıkları ve birçok konuda sorun yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu dönemde uzaktan eğitimin aileleri daha fazla sorumluluk altına aldığı ve aile eğitiminin özel eğitimde önemine daha çok ön plana çıkarılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Uzaktan eğitim sürecinde velilerin özel eğitim alan çocuklarının evde eğitim verilmesi konusunda daha fazla sorumluluk almaları, ebeveynlerin eğitsel rollerini daha önemli kılmaktadır. Ancak velilerin özel eğitim konusunda bilgi ve beceri eksikliği, uzaktan eğitimde özel eğitim alan öğrencilerin eğitim kalitesini olumsuz etkilemektedir. Özel eğitim öğretmenleri veya diğer ilgili alanlardaki uzmanlar aracılığıyla ebeveynlere yönelik aile eğitimi bu olumsuz duyguyu ortadan kaldırılabılır.

Kaynakça

- Alea, L. A., Fabrea, M. F., Roldan, R. D. A., & Farooqi, A. Z. (2020). Teachers' COVID-19 awareness, distance learning education experiences and perceptions towards institutional readiness and challenges. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19(6), 127-144.
- Arora, A. K., & Srinivasan, R. (2020). Impact of pandemic COVID-19 on the teaching-learning process: A study of higher education teachers. *Indian Journal of Management*, 13(4), 43-56.
- Alkan, C. (1997). *Eğitim teknolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Avcıoğlu, H. (2011). Zihin engelliler sınıf öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlamaya ilişkin görüşleri. Ankara üniversitesi eğitim fakültesi özel eğitim dergisi. 12(1) 39-53.

- Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*. Ankara. Kök Yayıncılık.
- Can, E. (2004). Uzaktan eğitim öğrencilerinin eğitimlerini değerlendirmeleri. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 1-15, İnönü, Malatya
- Can, E. (2020). Coronavirüs (COVID-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- Cavkaytar, A. (2019). *Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim*. İ. H. Diken (Ed.), Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim (3-29). Ankara: Pegem Akademi Yayınlar
- Coombs, P. H. (1968) *The world educational crisis. a systems analysis*, New York, Oxford University Press.
- Donitsa-Schmidt, S., & Ramot, R. (2020). Opportunities and challenges: teacher education in Israel in the COVID-19 pandemic. *Journal of Education for Teaching*, 1-10
- Fauzi, I., & Khusuma, I. H. S. (2020). Teachers’ elementary school in online learning of COVID-19 pandemic conditions. *Jurnal Iqra': Kajian Ilmu Pendidikan*, 5(1), 58-70.
- Gürgür, H. (2015). *İş birliği süreci*. İ. H. Diken (Ed.), İlköğretimde kaynaştırma (232-254). Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *Educause Review*, 27, 1-12.
- Kargın, T. (2007). Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 8(1) 1-13.
- Kargın, T. (2019). *Bireyselleştirilmiş eğitim programı (BEP) hazırlama ve öğretimin bireyselleştirilmesi*. İ. H. Diken (Ed.), Özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve özel eğitim (3-29). Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Kırık, A. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye’deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, (21), 73- 94.
- MEB (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018-07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeliği_07072018.pdf.adresinden edinilmiştir.
- Kocabıyık, O. (2015). Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 55-66.
- Rasmitadilla, Aliyyah, R. R., Rachmadtullah, R., Samsudin, A., Syaodih, E., Nurtanto, M., & Tambunan, A. R. S. (2020). The perceptions of primary school teachers of online learning during the COVID-19 pandemic period: A case study in Indonesia. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 7(2), 90-109.

- Saba, F. (2000). Uzaktan eğitimde araştırma: Bir durum raporu. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 1 (1).
- Sönmez, M., Yıldırım, K., & Çetinkaya, F. Ç. (2020). Yeni tip koronavirüs (SARS-CoV2) salgınına bağlı uzaktan eğitim sürecinin sınıf öğretmenlerinin görüşleriyle değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 15(6).
- Şişman, M. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. 3. Baskı. Ankara. Pegem A Yayıncılık.
- Telli, S. G. ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- Tremmel, P., Myers, R., Brunow, D. A., & Hott, B. L. (2020). Educating students with disabilities during the COVID-19 pandemic: Lessons learned from commerce independent school district. *Rural Special Education Quarterly*, 39(4), 201-210.
- Wang, Y-W. (2013). *Nitel Araştırma*. P.P. Hepner, B. E. Wampold, D.M. Kivlighan (Ed.) Psikolojik Danışmada Araştırma Yöntemleri içinde (285-326. ss.) Ankara: Mentis Yayınları
- Yenal, A. Ç. (2009). Uzaktan eğitim tutumları [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 11. Baskı